

ŞEBNEM İŞİGÜZEL'İN "TABUT" ADLI ÖYKÜSÜYLE THOMAS BERNHARD'IN "JAUREGG" ADLI ÖYKÜSÜNDE ENSEST İLİŞKİ

Ahmet SARI*

Özet: Bu makalede, son dönem Türk öykücülerinden biri olan Şebnem İşigüzel'in "Hanene Ay Doğacak" adlı öykü kitabından aldığımız "Tabut" adlı öyküyle Thomas Bernhard'ın öykülerinden biri olan "Jauregg" adlı öyküde ensest ilişkiyi araştırdık. İki öyküde de dayı tipolojisi ensest ilişkide ortak bir tipoloji olduğundan bu tipolojinin çatısı altında öyküleri karşılaştırma olanağı elde ettik.

Anahtar Kelimeler: Şebnem İşigüzel, Thomas Bernhard, tabut, jauregg, öykü, ensest ilişki

Cinsellik, insan için vazgeçilmez bir olgu-durumdur. İnsan daha doğuştan bir cinselliğe sahiptir ve bu cinselliğini ömrü boyunca yok sayamaz. Cinsellik olgusu en eski insandan günümüze dek sarkan zaman diliminde, insanoğlunun tarihi seyri ile yine onunla hızlı bir değişime girmiş, bir evrim yaşamıştır. İnsan sosyal, fiziki, psikolojik gelişimini yaşarken cinsellik olgusu da onunla gelişim göstermiş, cinselliğini reddeden insanlarda psikopatolojik, ruhsal hastalık belirtileri görülmüştür.

Tarihte modern dönemin devreye girişi ile cinsellik alanında sapmalar baş göstermiştir. Eski dingin insan, normal insan, yabancılaşmamış insan modeli şimdilerde modern dönemin devreye girmesiyle ve de yaşamın teknolojinin, makinenin baskısı altında oluşu ile derin bir yara almıştır. Modern çağın devreye girişi ve çağın sonunda (fin de siecle) psikoloji ve psikanalizin cinsellik olgusunu derinlemesine ele alması, incelemesi ve yeni yeni bulguların elde edilmesi de bunun kanıtıdır. Modern yaşam bir nevi kendi cinsel sapmalarını, delüzyonlarını da beraberinde getirmiştir. Freud'la başlayan ve zamanla gelişen, geliştikçe de yeni yeni üyeleri ile insanın bedeninde, belleğinde, bilinçaltında, tininde ve cinselliğinde derin bir ruhsal kazıyı da amaçlayan bu araştırmalar çok yeni bulgular elde etmiştir. Hipnozun sadece hastalık teşhislerinde ve tedavisinde kullanılmasında ya da sağaltım aygıtı olarak modern araç-gereçlerden faydalanılmasında değil "ensest" kelimesi ve olgusu üzerinde de Freud okulunda klasik görüşün aksine yeni düşünceler gelişmiştir. Freud okulundaki "ensest" tanımlamasını vermeden önce ensestin kelime anlamının ne olduğunu dillendirip, bunun tarifinin yapılmasında fayda görmekteyiz.

*Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı ABD.

Ensest tanımı, bilindiği üzere kan bağıını ve akrabalık derecesini temel ölçüt kabul etmektedir. Aile fertlerinin kendi aralarında ve birbirlerine çok yakın akrabalar arasında yer alan cinsellik ensest kategorisi altında değerlendirilebilir. Küçük çocuk, erişkinler, yetişkinler, olgun bireyler arasında bilinçli, isteğe bağlı ya da bilmeden, isteğe bağlı olmayan ilişkiler bu tanımlamanın çerçevesini tayin eder. Ensest (incest), kan akrabalığı olanlar arasında cinsel ilişkidir.¹ Hemen her kültürde görülmesine karşın, bazı eski uygarlıklarda normal karşılanmıştır. Aile içinde ensest olgusu utanç sayıldığı, suçluluk duygusunu ortaya çıkardığı ve tabu olarak addedildiğinden dolayı gizlendiğinden gerçek sıklığı bilinmemekle birlikte en sık baba-kız, erkek kardeş-kız kardeş ensest varlığına rastlanmaktadır. Anne-baba arasında çözülmemiş sorunlar, kız çocuğun evde kadın figürü oluşu, babanın eşinden ve evinden uzak kalması, yoksulluk, kapalı yaşam biçimi gibi nedenler, babanın saldırgan kişilik bozukluğu ve alkol düşkünlüğüyle birleşince ensest kolaylıkla ortaya çıkmaktadır. Bir tabu sayıldığından çoğunlukla hekime ya da psikologa da başvurulmamakta, başvurulsa da sorun genellikle saklanmakta ya da psikosomatik yakınmalarla gelmektedir. Psikanalitik açıklamaya göre ensest, ‘ödipal çatışmanın çözümlenememesinden’ kaynaklanmaktadır. Tedaviden ailedeki işlev bozukluğu göz ardı edilmemelidir.²

Pınar İlkaracan, Leyla Gülçür, Canan Arın’ın çıkardıkları “Sıcak Yuva Masalı, Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz” adlı kitapta “Çocuklara Yönelik Cinsel Taciz” adlı yazısında Pınar İlkaracan, dünyada en yaygın ve örtülü suçlardan biri olan ensestin, cinsel tacizin yurdumuzda ve dünya genelinde verilerini vermekle kalmamakta, bunlara bir çözüm yolu da getirmeyi amaçlamaktadır. Ensestin seyrini anlatırken, bunun psikanalizdeki yeri üzerinde de durmakta ve ensestin Freud okulunda bile ele alındığını ve bu hastalık üzerine gidildiğini belirtmektedir. İlkaracan, “Freud’un ve geliştirdiği klasik psikanaliz yönteminin yüzyıl başında temizlenmesi zor bir yanılma/yanıltmaca üretmiş olduğunu” dillendirmektedir.³ İlkaracan, görüşlerini şöyle sürdürmektedir:

“Freud, 19. yüzyılın sonunda ruhsal hastalıklara dair teorisini geliştirmeye başladığında, nevrozları erken yaşlarda yaşanan cinsel travmaların bir sonucu olarak açıklamaktaydı. Teorisinde sözü geçen ‘enfantil cinsel sahneler’i ya da ‘çocuk yaşta cinsel ilişki’yi açıklamak için tecavüz, taciz, baştan çıkarma, saldırı, sarkıntılık, saldırganlık ve travma gibi deneyimler kullanmaktaydı. Freud’un bunlarla neyi kastettiği oldukça açıktı: Kurbanların çoğunluğunun kız çocuklar olduğunu da belirten Freud, bu makalesinde, iki anlamlı anlaşılabilir ‘baştan çıkarma’ deyimiyse dahi, çocuğun, varoluşunun tüm

¹ Pınar İlkaracan, Leyla Gülçür, Canan Arın, Sıcak Yuva Masalı, Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz, Metis Kadın Araştırmaları, Metis Yayınları, İstanbul 1996, 182 s. içinde Pınar İlkaracan, Çocuklara Yönelik Cinsel Taciz, s. 111.

² İlkaracan, A.g.y., s. 117.

³ İlkaracan, A.g.y., s. 117.

boyutlarında yaralandığını, şiddet dolu ve korkunç bir cinsel davranış/eylemden söz etmekteydi. Bundan birkaç yıl sonra Freud, ruhsal hastalıkların kökeninin çocuklukta yaşanmış gerçek cinsel travmalara dayandığına dair teorisini yüz seksen derecelik bir dönüşle değiştirdi ve bunların ‘histerik’ kadınların fantezileri, uydurulmuş hikâyeler ve yalanlar olduğunu iddia etti. Önceleri yanılmış olduğunu, eski görüşlerinin gereğinden çabuk varılmış yargılar olduğunu belirten Freud, çocukların cinsel güdülerini ana-babalara yönelterek fanteziler ürettiklerini ve bunun çocuğun cinsel gelişiminin doğal bir evresi olan Oedipüs kompleksinin bir ürünü olduğunu savunduğu yeni teorisinin temelini attı.”⁴

İlkkaracan bu çalışmasında, Freud’un görüşlerini ‘bastırdığına’ dair fikirlerini ise, Freud Arşivi yöneticisi olan Masson’un bilgilerine dayanarak şöyle aktarmaktadır:

“Uzun yıllar Freud Arşivi’nin yöneticisi olan Masson, Freud’un çevresinden gelen baskılara dayanamayarak, çocuklukta yaşanan cinsel tacizin ruhsal hastalıkların başlıca nedenlerinden olduğuna dair ilk görüşlerini inkâr etmek ve ‘bastırmak’ zorunda kaldığı inancını taşımaktadır. Burada en önemli sonuçlardan biri, Freud’un ‘baştan çıkarma’ teorisini terk ederek ‘Oedipus kompleksi’ kavramını yaratmasından beri, çocuklukta yaşanan cinsel tacizin, birçok psikoterapist ve uzman tarafından sık sık karşılaşılan bir çocukluk travması olarak algılanabilir olmaktan çıkmasıdır. O zamandan beri ‘tedavi edilen’ bu travmanın izleri değil, çocuklara yakıştırılan ensestvari hayallerdir. Bunun haricinde, 20. yüzyılda uzun bir zaman, aile içi cinsel taciz çeşitli raporlarda yalnızca ‘anormal’ ya da ‘patolojik’, çoğu zaman alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelere ilişkin bir sorun olarak, o da ancak bu tip vakaların sıra dışılığını ve nadir rastlanırlığını vurgulayarak konu edilebildi.”⁵

Türk ve Alman edebiyatından karşılaştırmalı metin çözümlemelerine geçmeden önce ensestin mitolojideki, edebiyat tarihindeki yeri hususuna da ana hatlarıyla kısaca göz atmakta fayda olacağı kanaatindeyiz.

Horst S. ve Ingrid G. Daemrlich’e göre ensest ilişkilerin iktidar bağlantısı mitolojik olarak belirlenebilir.⁶ Isis-Osiris; Kronos-Zeus-Hera arasında geçen ensest ilişkilerin iktidar olmakla kesin bir bağlantısı vardır. İktidarı elinde tutmak soy kütüğünde dışa açılmayla, içe kıvrılmayla ve aile arası ilişkilerle yetinmekle doğru orantılıdır. Gerçi bu sanının doğruluk payı o kadar da açık değildir, mitolojide ensest ilişkilere giren her tanrı-yarı tanrılar işledikleri bu cürümün cezasını çekerler, ya da bu cürümün acısıyla kendi cezalarını kendileri vererek, ya intihar ederler, ya da gövde-mekânlarına eziyet ve işkence ederler. Gözlerini kör etme, kollarını dağlama, kendini köprüden

⁴ İlkkaracan, A.g.y. s. 117-118

⁵ İlkkaracan, A.g.y. s. 118.

⁶ Horst S. und Ingrid G. Daemrlich, Themen und Motive in der Literatur, Francke Verlag, Tübingen und Basel 1995, s. 203

atma, zehirli iğne v.s. mitolojide yer alan tanrıların kendilerine reva gördükleri ama kalplerinde sınımsız hissettikleri bu günahın ağırlığından oluşan ceza türleridir.⁷

Pierre Grimal'ın "Mitoloji Sözlüğü"nde, hele de "İndeks II (Efsane Temaları)" kısmında 'ensest' başlığına bakacak olursak, önümüze uçsuz bucaksız enest örneklerinin çıktığını göreceğiz. Pierre Grimal, mitolojinin soy kütüğü olarak dışa değil içe açıldığını ve oradaki tanrıların, yarı tanrıların birbirleriyle bilerek-bilmeyerek cinsel ilişkiye girdiklerini uzun araştırmalarla ele almıştır.⁸ Biz sadece Pierre Grimal'ın "Mitoloji Sözlüğü"nde yer alan enest tanrılar arasındaki farklılıklarını ve türlerini anmakla yetineceğiz. Mitolojide bütün enest vakıalarını makalemize almaya çalışmanın, bu çalışmayı hedeflediği konudan saptıracağı korkusuyla yersiz olduğu kanaatindeyiz.

Pierre Grimal, "Mitoloji Sözlüğü"nde enesti üç açıdan ele almıştır:

1. Baba-kız
2. Anne-oğul
3. Kardeş-kızkardeş.⁹

Grimal, mitolojide hemen hemen tüm enest vakıalarını bu başlıklar altında çıkararak okuyucular için bir kolaylık sağlamıştır. Bu bağlamda baba-kız enestinde; Adenisa, Aigisthos, Assaon, Atheus, Bona Dea, Harpalykus, Kiryos, Kıymenos, Kyane, Nyktimene, Papgaios, Pallos, Piassos, Aigyptos gibi tanrılar-yarı tanrılar yer alırlar. Anne-oğul enestinde ise; Gagges, Halia-loakaste, Kalyden gibi isimlerin adı geçer. Kardeşler arası enestte; Byblis, Dimoitas, Kalya, Himeros, Makareos, Phorkys gibi tanrı, yarı-tanrıların ismi geçer.¹⁰

Enest ilişkinin mitolojik boyutunda dikkatimizi çeken şey, enest ilişkiye bilerek ya da bilmeyerek giren tanrı-yarı tanrıların yaptıkları cürümleri öğrendiklerinde çoğunun kendilerini cezalandırmalarıdır. Tüm kültürlerde ve normlarda eneste giren özneler, tanrı-yarı tanrılar suçluluk duygusuna kapılmakta, işledikleri cürümün ağır acısıyla kıvrınmaktadırlar.

Mitolojinin aksine ilkel klanlarda-aşiretlerde yaşamak ve yaşamları devam ettirmek için aile içi ilişkiler bir anlamda yumuşak bir ethos/etik olagelmıştır. Grimal, Malenezya'daki ana yanlı toplumlarda enest tabusunun, yalnızca biyolojik kardeşleri değil, geçmişlerinin aynı anneye dayandığı öne sürülen ama aralarında kan bağı bulunmayan kardeşleri de kapsadığını dillendirir.¹¹ Malenezya toplumlarında ABD ya da Avrupa'daki akrabalık sistemlerine göre tümü birinci dereceden kuzenler sayılacak kişilerin bir

⁷ Horst, A.g.y., s. 203.

⁸ Pierre Grimal, Mitoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınları, İstanbul 1997, s. 890

⁹ Grimal, A.g.y., s. 890

¹⁰ Grimal, A.g.y., s. 890

¹¹ Grimal, A.g.y., s. 566

bölümünün evlenmesi de genel kabul görür. Balililerin geleneklerinde ise ensest farklı değerlendirilmektedir. Aşağı kast üyesi ailelerin karşı cinsten ikiz çocuklarının, ana rahmindeyken cinsel ilişkide buldukları varsayılır ve bu ensest olarak değerlendirilir. Yönetici kasttan ailelerin karşı cinsten ikizleri ise evlendirilir. Bu tür inançlar, ensest tabusunun anlaşılmasında da biyogenetik açıklamaların yetersizliğini ortaya koyarken, enseste evrensel bir tanım getirmeyi de büyük ölçüde güçlendirmektedir.¹²

Grimal'e göre ensestle ilgili birkaç genelleme yapılabilir:

1. Ensest aşağı yukarı bütün toplumlarda ahlaksızlık olarak değerlendirilir.
2. Ender olmakla birlikte, hükümdar soyundan gelen kardeşlerin evlendirilmesi gibi belirli olaylarda kültürlerin ensest tabusunun çiğnenmesine göz yumduğu bilinmektedir.
3. Biyolojik bağların yakınlığı azaldıkça cinsel ilişkilerde konan yasaklar da yumuşatılmakta ya da ortadan kaldırılmaktadır.¹³

Grimal'e göre antropolojide ensest üzerine yapılan araştırmaların çoğu ensest tabusunun yapısının, işlevinin bir ölçüde de kökenlerinin çözümlenmesini ve yorumlanmasını kapsar. Sosyobiyolojik bakış açısını savunan antropologlara göre ensest ile buna bağlı içten evlenme ve dıştan evlenme sorunları, temelde genetik bilimin ilgi alanına girer. İç eşleşmenin yaygın olduğu toplumlarda, üreme oranı düşmekte ve kalıtsal bozukluklar varlıklarını korumaktadır. Bazı bilim adamları, ensestin işlevinin çekirdek aileyi cinsel kıskançlıktan kaynaklanabilecek huzursuzluklardan korumak olduğuna inanır ve dıştan evlenme kurallarının, erkekleri grubun dışındaki kadınlara cinsel ya da evliliğe yönelik bağlar kurmaya ittiğini, böylece erkeklerin de kadın alıp verdikleri öbür grubun erkekleriyle işlevsel ittifaklar oluşturduğunu ileri sürerler. Toplumsallaşmaya ağırlık veren bir başka kurama göre ensest tabusu, çocuklara cinsel dürtülerini denetim altına almayı öğreten, böylece onların yetişkinlerin toplumunda isteklerine gem vurabilen olgun bireyler olmalarına katkıda bulunan önemli bir araçtır. Sigmund Freud'un psikanalitik açıklamasına göre ensest korkusu; kişinin ailesi için beslediği birbirine karşı duyguları ile karşı cinsten aile üyeleri ile cinsel ilişki kurmak için duyduğu bastırılmış yasak arzuların birleşmesine dayanır. Ensest tabusunun kökenini ya da bugün de sürmesinin nedenlerini araştıran çağdaş bilim adamları, genetik, tarihsel ya da toplumsal bakış açılarını tek yanlı olarak kullanmaktan kaçınırlar. Bazı araştırmacılar ise ensest adı altına tek bir olgudan söz etmenin güç olduğunu ve erkek kardeş-kız kardeş, anne-oğul ve baba-kız arasındaki cinsel ilişkilerin, kuramsal açıdan aynı ele alınmamaları durumunda daha iyi anlaşılabilceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁴

¹² Grimal, A.g.y., s. 566

¹³ Grimal, A.g.y., s. 567

¹⁴ Grimal, A.g.y., s. 567

Horst S. ve Ingrid G. Daemmrch'e göre aşiretin üyeleri aile kurmak ve nesli idam etmeği törelerden daha önemli bulduklarından soy kütüğünü dışa değil, aile içine çevirmişlerdir. Ensest, onlar için aileyi sadece sınımsız saran bir bağ değil, sosyal yükselişi de beraberinde getirici bir olgudur. Genç ya da delikanlı erkek, anneye sahip olmakla iktidara talip olur. Kız, annenin yerini alarak toplumsal olarak bir değer kazanır. Edebiyatta durum zaten böyle değil midir? Kızın öz babasıyla olan cinsel ilişki isteği 'Elektra Kompleksi', oğlun anne ile olan cinsel ilişki isteği ise 'Oedipus Kompleksi' olarak adlandırılmıştır.¹⁵

Horst S. ve Ingrid Daemmrch, "Themen und Motive in der Literatur" (Edebiyatta Konular ve Motifler) adlı kitaplarında klasik ensest anlatımının belki de kaynağı olan Oedipus'un, edebi anlatılarda şu sınıflandırma doğrultusunda bir kez daha ele alınabileceğinin altını çizerek:

1. Ayrılık; Oedipus çocukluğundan beri ebeveynlerinden ayrı yaşar.
2. Yükselme; kraldır ve iktidar olma isteği ile yanıp kavrulur.
3. Körlük; kızgınlığında babasını öldürür ve annesi ile evlenir.
4. Kader; hal ve hareketlerinde tanrısal hakları ihlal eder, geleneklere karşı gelir, toplumsal tabuya aldırılmaz ve dolayısıyla da cezalandırılır.

5. İnsanlık ümitlerinin ve planlarının alt üst edilmesi; bu başlıkta evlilik sevgisi ile dışa olan arzu, duru olaylarda anlatılamaz tesadüfler özlem ve ihanet gibi izlekler ele alınabilir. Bu izlekler döngüsü zaten ıstırap çeken bir bireyin de varoluşunu oluşturur.¹⁶

Mitolojik ensesti ya da semavi kitaplardaki 'soğuk ensest'i hesaba katmazsak, ensest karakterleri ilk olarak ortaçağ düşüncesinde oluşacaktır. Tristan ve Isolde'un 'kana ihanet eden, evlilik töresini bozan hayvan' geleneğini o vakitlerde Shakespeare'in Hamlet'indeki Claudius'a aktaracağını gözlemleyebiliriz. Aynı duyguları, aynı sevgiyi Don Carlos kendi üvey annesine hissetmeyecek midir? (Thomas Otway, Don Carlos, 1676; Vittorio Alfieri, 1783; Friedrich Schiller, Don Carlos, 1787) Bu yapıtlarda ensest motifinde baba figürü ile bir tutulan otorite/iktidar anlayışına karşı çıkma, ona yeni bir konjüktür oluşturma arayışları görülecektir.¹⁷

Horst S. ve Ingrid Daemmrch'e göre uzamsal ve zamansal olarak birbirlerinden habersiz olan figürlerin ensest ilişkileri, ensest ilişkilerin kaderini aslında fazla değiştirmemektedir. Sadece ensest ilişkiye yeni bir alan katmaktadır. Çatışmaların kurulması ve çözülmesi olabilecek günah işleme oranını da beraberinde getirir (Gregorius); sonu ölümle biten yabancı bir ayaklanma Schiller'de olduğu gibi akıldışı güçlerin algılanması ve bir bireyin lanetlenmesi gibi konularla önümüze çıkar. Bunlara örnek olarak da: Ludwick

¹⁵ Horst S ve Ingrid G. Daemmrch, A.g.y. s.203

¹⁶ Horst S ve Ingrid G. Daemmrch, A.g.y., s. 203.

¹⁷ Horst S ve Ingrid G. Daemmrch, A.g.y. s. 203-204

Tieck, Der blonde Eckbert (1796), Achim von Arnim, Hermann und seine Kinder (1804), Franz Grillparzer, Die Ahnfrau (1817), Marie von Luise von Francois, Der Katzenjucker (1879), Fritz von Unruh, Ein Geschlecht (1918-20), Thomas Mann, Der Erwählte (1952) eserleri verilebilir.¹⁸

Horst S. ve Ingrid Daemmrigh'e göre enest dramada da çokça ele alınmış ve ele alınmaya da uygun bir izlektir. Shakespear'in zamanında ve İngiliz yeniden yapılanma dönemi dramasında moda olagelmıştır. Figürlerin hal ve hareketlerini hızlandıran, heyecanı artıran çatışmalar oluşturan, kitleyi coşturan bir izlektir. Enest izleğinin tiyatrodaki sonu da mitolojideki figürlerin sonu gibidir. Kötü kader, bilinçdışı hareketler, ayaklanma, evlilik bozulmaları, kaderin intikamı ve ceza. Bu izlek acaba bireysel olanla toplumsal olan arasında bir diyalektik de bulmaz mıdır? Örnek: John Dryden, Don Sebastian (1691)¹⁹

Edebiyatta enest konusuna bakacak olursak bu izleğın tüm çağlarda güncel bir şimdiki zaman eleştirisi olduğunu göreceğiz. Horst S. ve Ingrid Daemmrigh'e göre enestle; varoluşun derin darlığı, baskı, yabancılaşma toplumsal çöküşü belirten tüm olayları izleyebiliriz. Enest, yaşamın iç boşluğunu ifade eder ve artık böyle yaşanmayacağını dile getirir. Birey olan yabancılaşması boyunca kendini dolaylı olarak kan akrabasına bağladığından dolayı toplumun değişimine hazırdır. Yeni bir toplumsal tarz ve norm için olağan tüm yollar kapalıdır. Bunun için de şu yapıtlar örnek verilebilir: Hugo von Hofmannsthal, Oedipus und die Sphinx (1906), Robert Musil, Der Mann ohne Eigenschaften (1930-1943).²⁰

Uzun bir literatür tartışmasından sonra artık metin analizi bölümüne geçebiliriz. Burada karşılaştırmalı çalışma için seçtiğimiz Türk hikâyeci Şebnem İşigüzel hakkında kısaca bir bilgi verdikten sonra onun enest konusunu içeren hikâyesi hakkında bilgi vermekte fayda görüyoruz.

Şebnem İşigüzel seksen sonrası Türk öykücülerinden birisidir. Henüz hayatta olan ve öykü yazmaya devam eden İşigüzel, milenyum Türk öykücülüğünde kendine ait bir duruşu ve yazım tarzı olan bir öykücü olarak da görülebilir. İşigüzel, "Hanene Ay Doğacak"²¹ adlı eseri ile 1993 Yunus Nadi Öykü Ödülü'nü kazanmıştır. İlk kitabı olan bu eseri okuduğumuzda İşigüzel'in, tüm öykülerin ortak havası içinde, birtakım kalıpları kırarak, toplumumuzun alışamadığı, yasakladığı, çekindiği konularda ustaca kalem oynattığını görme olanağımız olur. Olaylara değişik açılardan yaklaşarak, zamansız, mekânsız, figürsüz öyküler yazmaya çalışmıştır. Anlatıcıları flu ve belirsiz, yani isimsizdirler. Bu karakter ve kişilikler, aslında sıradan insanlardır. Beyoğlu'nun arka sokaklarındaki, tabu tanımaz, tinerci, para için her şeyi yapan ama yer yer marjinal ve sapkın davranışları da göze alabilen karakterlerdir bunlar. İç

¹⁸ Horst S ve Ingrid G. Daemmrigh, A.g.y. s. 204

¹⁹ Horst S ve Ingrid G. Daemmrigh, A.g.y. s. 204.

²⁰ Horst S ve Ingrid G. Daemmrigh, A.g.y. s. 204-205.

²¹ Şebnem İşigüzel, Hanene Ay Doğacak, Can Yayınları, İstanbul 1993, 118 s.

dünyalarındaki bu genişleme ve yazarın da geniş hayal gücüyle sürekli geriye dönüşlerle akla hayale gelmeyecek şeyler anlatırlar. Bir doktorun kadavrasına âşık olabileceği bir öyküde, morg görevlisi-kadavra arasındaki sapık ilişki (Sevgili Bayan Ardavak); bilinçli olarak ensestini tüm türlerinin denendiği öykülerin, yani dayı-yeğen ensestinin “Tabut” adlı öyküde; anne-oğul ensestinin “Suya Yazılan Mektuplar” adlı öyküde; baba-kız ensestinin “Bir Öğleden Sonra” adlı öyküde ele alınması, genç yazarımızın bugüne kadar unutulmuş, hatta edebiyatımızda tabu addedilerek ele alınmaktan çekinilmiş bu tür uç konulara dikkatlice ve bilinçli olarak yaklaştığını gösterir. Ayrıntıları, yeni bir çağrışım zinciri için fırsat bilen İşigüzel, o ayrıntılara takılı okuyucuyu yeni yeni konu labirentlerine sürüklemektedir. Okuyucu hiç rastlamadığı marjinal ve yeni, ilginç, aykırı konularla şaşkınlığa uğratılmaktadır.

Thomas Bernhard’ın “Jauregg”²² adlı öyküsüyle karşılaştırmak ve incelemek için seçtiğimiz “Tabut” adlı öykü Şebnem İşigüzel’in 1993 Yunus Nadi Öykü Ödülü’nü alan “Hanene Ay Doğacak” adlı kitabın ikinci öyküsüdür. Bu makalemizde Şebnem İşigüzel’in “Tabut” öyküsündeki dayı-yeğen ensesti ile Bernhard’ın “Jauregg” öyküsündeki dayı-anne (erkek kardeş-kız kardeş) ensestini karşılaştırmaya çalışacağız.

“Tabut” adlı öykü, başlığını, öyküde aynanın önünde oturup kendine bakan bir kızın gözündeki (bakışındaki) anlam arayışını anlatırken, onu metaforlarla ve geriye dönüşlerle annesinin ya da kocasını kaybeden bir kadının bakışlarına benzetmesinden almaktadır. Geri dönüşlerle ben-anlatıcı olan genç kız ilkin, bir sabah kendisini uyandıran annesinin gözlerini hatırlar, okuyucu sonra kocasını kaybeden bir kadının öyküsüne girer. Ben-anlatıcı olan ergen kız, apollonik bir ters eğretilemeyle kendisi mülteci, sevgilisi de bir sürgün olan ve adı tam olarak bildirilmeyen “bu şehir”de isteksiz yaşayan, her halükarda memleketlerini özleyen ve oraya fırsatını buldukları bir vakit geri dönmeye çalışan (ya da kaçmaya çalışan) iki sevgiliyi anlatır. Memleketine dönemeyen, bunun için izni olmayan ama gayri-meşru yollarla (bu öyküde ölü numarası, yani tabuta sığınma yoluyla) memleketine gitmeye çalışan sevgilisinin tam memleketine götürüldüğü bir vakitte, birkaç adam tarafından karşılanan ve tabut içinde ölmüş olan sevgilisinin hikâyesidir bu hikâye. Sevgilisini bu zor koşullarda kendi vatanına kaçırmaya çalışan kadının, yerde kurşun yaraları ile kıvranıp ölen sevgilisine bakan o hüzünlü gözlerini gören bir kadının, ayna önünde kendi gözlerine bakışını konu alır bu öykü.

Bizi ilgilendiren aslında öykünün bu yönü değil, mülteci olan bu kadının (aslında ayna önünde oturan genç kızın-ki geri dönüş içinde geri dönüştür) geçmişi düşünürken genç kızlığı döneminde babası ile gittiği sinema günlerinde, babasının ölümü ile de dayısı ile gittiği sinema saatlerinde, dayısının “dolgun, çirkin parmaklarını bacalarının arasına sokması; bir eliyle

²² Thomas Bernhard, Erzählungen, Suhrkamp Verlag, Frankfurt/Main 1998, 601 s.

sıkıca ağzını kapatıp kendinden geçerek boynunu ve omuzlarını ısırması”dır (T. s. 23). Ben-anlatıcı olan kız figürü aynada kendi yüzüne baktıktan sonra yatağına uzanıp tavana bakarken tavandaki bu çatlaklardan ince bir kırılmayla dayısı ile gittiği sinemanın tavanına geçiş yapar. Dayısının bu sapkın davranışları sırasında, tavanın çökmesini arzu etmektedir:

“Oysa babasının ölümünden sonra dayısıyla birlikte her sinemaya gidişinde tavanın çökmesi için Tanrısına ne çok dua ederdi. Tavan çökmeliydi, tam dayısı dolgun, çirkin parmaklarını bacaklarının arasına sokmak isterken... Bir eliyle sıkıca ağzını kapatıp kendinden geçerek boynunu ve omuzlarını ısırırken tavan çökmeliydi.”²³

Okuyucu, ben-anlatıcı olan 33 yaşındaki kadın figürümüz hakkında ayrıntılı bilgileri öykünün ilerleyen sayfalarında görme olanağına sahip olacaktır; bu figürümüzün 33 yaşında olduğunu, anne olmak, bir hatta iki çocuk sahibi olmak istediğini, kardeşinin olmadığını, arkadaşının da olmadığını, babası ölünce yalnız başına kaldığını, yalnızlığın kötü bir şey olmadığını öğrendiğini, yaşamayı sevdiğini, bu yüzden intihar etmek istemediğini öğreniriz (T. s.33).

Ben-anlatıcı, ölü sevgilisini ya da ölü gibi görünen sevgilisini trenle memleketine götürmeye çalışırken kompartımanın ışığının söndürülmesini isteyen bir kadının dileğinden sonra kondüktörün yüzüne tuttuğu el feneri ile ikinci enest sahnesine geçer. Sinematografik bir geçişle trendeki kondüktörün yüzüne tuttuğu el feneri, dayısının tombul parmaklarını bacaklarının arasına attığı sinemada elinde fener olan adamın onları kaldırması olayı ile bitştirilir:

Dayım tombul parmaklarını bacaklarımın arasından çekti. Elinde fener olan adam başıyla kalkmamızı işaret etti. Her zamanki gibi salonun en gerisindeki köşede oturuyorduk. Filmdeki kahraman kahkahalar atıyordu. Öteki insanlar bizi gördüler mi bilmiyorum. Fenerli adamın adımlarımıza tuttuğu ışık demeti eşliğinde makine dairesine çıktık.²⁴

İşigüzel’in “Tabut” adlı öyküsünde dayı sert, gaddar, anlatıcı olan genç kıza (yeğene) ve de annesine dayak atan (T. s.23) tabu tanımayan bir adam olarak betimlenir. Despot, isteğini yerine getiren, zor kullanan birisidir. Öyküde dayı hakkında bilgiler 23. sayfa ile 32. sayfa arasında verilir. Burada da dayı sinema ile bir bütünlük arz eder. Öykü boyunca anlatıcının bilinçaltına yerleşen

²³ İşigüzel, a. g. y. s. 23.

²⁴ İşigüzel, A. g. y., s. 32.

sinema olayı gelişen her olayla o yasak edime akar. Dayının bu despot tavrı Bernhard'ın "Jauregg"inde de ortak bir olgudur.

Bernhard'ın öykülerinde ensestın temel karakterlerini her zaman dayı ve amca tipi oluşturur. "Jauregg" adlı öyküde olduğu gibi "An der Baumgrenze" adlı öyküde de iki kardeşin çizdikleri tipolojilerde enseste kaydıkları görülür. Anlatıcı perspektifin yeğen olduğu öykülerde ben-anlatıcının ruhsal açıdan iyi durumda olmayan annesi ile yine psikotik ya da şizoit kişilikler sergileyen ve intihar eğilimi olan dayı tipolojisi arasında tarif edilemeyen, ya da hiç kimsenin sırrına eremediği duyguların yaşandığı görülür. İşigüzel ve Bernhard'ın öykülerinde de dayı despottur. İşigüzel'in öyküsünde dayı, sinemada ellerini yeğenin bacakları arasına atar, boğazını yalar, onunla sıcak ilişkiye girer, sonra da annesine bir şey anlatmaması için onu sıkıştırır ve döver (T., s. 23). Dayı tipolojisi İşigüzel'in öyküsünde sadece yeğenini değil, kendi kız kardeşini de döver. Bernhard'ın "Jauregg" adlı öyküsünde de bu görülür. Bu öyküde ben-anlatıcının dayısı Jauregg adlı kasabada, kendine ait kömür yataklarına sahiptir. Çok zengindir ve himayesinde çok insan çalıştırır. Yeğenine de bu kasabada iş vermek amacıyla onu Jauregg'e davet eder. Yeğen bu daveti kabul eder. Ama dayısına tarif edilemeyen bir kızgınlık besler. Kökeni, dayısının annesine karşı takındığı tavırlardan ve dayısıyla annesinin bir gece kaldıkları orman evinde aralarında bilinmeyen şeylerin geçmesinden kaynaklanmaktadır. Ben-anlatıcı dayısının kendisine ve annesine karşı bir yıkım sürecinde olduğunu ve psikolojik açıdan dayısının hem annesine hem de kendisine baskı uyguladığını düşünmektedir. Dayısının kendisini Jauregg adlı yere çağırıp burada çalışmasını sağlamasının onun vicdani açıdan kendisini rahatsız ettiğini, ama bununla birlikte bu davette bile bir ego tatmininin olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden dayısının haftalık rutin gezilerinde onunla karşılaşmak istememekte, ondan kaçmaktadır. Dayı (Mr. Jauregg) kendisini çağırmasına rağmen onunla görüşmek istememekte, onunla karşılaşmalara ket vurmakta, ondan korkup kaçmaktadır. Nadiren gerçekleşen buluşmalarında da ben-anlatıcı dayısını görünce onun annesine karşı geliştirdiği yıkım sürecini, annesinin ölümündeki rolünü düşünmektedir:

*"Bu yıkım planının, daha doğrusu yıkım sürecinin en doruk noktası, annemin dayımla birlikte orman evinde geçirdikleri ve ondan sonra da bilindiği üzere hayatına kastettiği o geceydi."*²⁵

Bernhard'a özgü öykülerden "An der Baumgrenze" adlı öyküde gece yarısının bir vaktinde ıssız bir yere gelen biri erkek biri kız aynen "Jauregg" öyküsünde olduğu gibi bir gece beraber kalırlar. Baş başa kaldıkları gece aralarında nelerin geçtiğini kimseler bilmez, ben-anlatıcı okuyucularda o geceye

²⁵ Thomas Bernhard, a. g. y., s. 122.

ilişkin ensest çağrışımlar ve hisler uyandırır. Ertesi gün hem “Jauregg”de hem de “An der Baumgrenze”de olduğu gibi bu bilinmez ve okurlar için sır dolu geceden sonra kız kardeş figürü intihar edecek, erkek kardeş figür ise ya bunalımlı yaşamına devam edecek ve hastalıklı ruhu ile mücadele edecek (Jauregg) ya da o gece ne olduysa, artık onun etkisi ile “An der Baumgrenze” öyküsünde olduğu gibi sabahın erken saatlerinde soğuk bir havada, mantosuz dışarı çıkıp, Baumgrenze’de donmuş bir şekilde bulunacaktır. Zaten bu da bir nevi dolaysız intihar değil midir?

Şebnem İşigüzel’in dayısındaki despot tavırlar Bernhard’ın “Jauregg” adlı öyküsünde de görülebilir. Ben-anlatıcı olan yeğenin dayısı sayılan Mr. Jauregg yine ben-anlatıcının annesi, kendi kız kardeşiyle bir zaman kaldığı bir orman evinde yaşadıkları nedeniyle kız kardeşinin intiharı nedeniyle ondan nefret etmeye başlamış, ömrünü yeğenini yok etmek ve ona karşı bir yıkım süreci geliştirmeye adanmıştır. Dayı, kız kardeşine güttüğü bu nefreti, onun canından bir parça olan yeğenine yansıtmaktadır. Yeğeniyle ilişkileri sağlıklı değildir. Yeğen dayıdan nefret eder. Onu görmek istemez ve ondan kaçır. Jauregg kasabasındaki taşocaklarında dayısının teklifini kıramadığından gelip burada çalışmayı kabul etmiştir ama yine de içten içe korktuğu ve nefret ettiği dayısıyla karşılaşmamak için elinden gelen her şeyi yapar. Dayının (Mr. Jauregg) taşocaklarını teftiş etmesi sırasında onunla karşılaşmamak için saklanacağı delik arar. Ben-anlatıcı okurlara, içinde dayısına karşı beslediği kinin temelini, dayısının annesiyle o orman evinde kaldıkları gecede yine dayısının annesine yaptığı ve okur olarak bizlerin de bilemediği o gizemli olaylara bağlar.

Sonuç olarak Şebnem İşigüzel ve Thomas Bernhard her ne kadar farklı edebi anlayışlara sahip ve farklı kültürlerden gelmiş olsalar da hikâyelerinde aslında evrensel olan ve her toplumda tabu olarak addedilen bu ensest eylemini edebiyata aktarmaya çalışmışlardır. İki öyküde de ensest ilişkinin yanı sıra [(İşigüzel’de dayı-yeğen; Bernhard’da dayı (erkek kardeş)-anne (kız kardeş)], dayı karakterinin ortak oluşu dikkat çekicidir. Gerçi İşigüzel bu kitabında psikolojik sözlüklerde ensest bahsinde ensest ilişkilerin kimle kim arasında olacağı tarif edilen her alt birimleri birbirleri ile buluşturmuştur. Anne ile oğul, baba ile kız, dayı ile yeğen ensesti hatta biraz daha sado-mazoşistçe ve sapıkça olan morg görevlisi ile kadavra arasındaki ilişkiyi betimlemiş ve okurun dikkatine sunmuştur. İşigüzel, bu ensest tabusunun işlendiği öykülerde bilinçli bir şekilde bunu konu ederek toplumda böyle olayların vuku bulduğunu ve görüldüğünü ifade etmeye çalışır. Bernhard’ın öyküsünde ensest, İşigüzel’in kitabında görülen ensestler kadar açık ve belirgin olmasa, eserin dokusunu ve leitmotifini oluşturan temel öge konumunda olmasa da silik ve örtük bir vurguya sahiptir. Bernhard “Jauregg” öyküsündeki ben-anlatıcısının ağzından okurlara dayı ile anne figürlerinin arasında geçen ensest ilişkiyi esrarlı ve gizemli bir şekilde anlattırarak, bu olayı okurları şok etmede bir aracı olarak kullanır. Her halükarda hem İşigüzel’in “Tabut”unda, hem de Bernhard’ın

“Jauregg”inde enseste maruz kalan ve ensesti yapan kişilerin psikolojik durumları ve yaşantıları normallikten sapma göstermekte ve bu figürleri bunalıma, depresyona ve intihara sürüklemektedir.

Abstract: In this study, we have examined the short story titled “Tabut” from, Şebnem İşigüzel’s book “Hanene Ay Doğacak”, one of the contemporary Turkish short story writers, and Thomas Bernhard’s story “Jauregg” in terms of incest. Since the typology of uncle can be found in both stories, we have opportunity to compare them under the light of the light of this typology.

Key Words: Şebnem İşigüzel, Thomas Bernhard, tabut (coffin), jauregg, story, incest.

Kaynakça

- Bernhard, Thomas; **Erzählungen**, Suhrkamp Verlag, Frankfurt/M., 1998.
- Grimal, Pierre; **Mitoloji Sözlüğü**, Sosyal Yayınları, İstanbul 1997.
- İlkkaracan, Pınar, Gülcür, Leyla, Arın, Canan; **Sıcak Yuva Masalı-Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz**, Metis Yayınları, İstanbul 1996.
- İşigüzel, Şebnem; **Hanene Ay Doğacak**, Can Yayınları, İstanbul 1993.
- S., Horst/Daemmerich, Ingrid G.; **Themen und Motive in der Literatur**, Francke Verlag, Tübingen und Basel 1997.